

Skikket til å bli psykolog

Jørgen Sundby

psykologspesialist og universitetslektor, Institutt for psykologi, Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT)

Selv om skikkethetsrutinene ved universitetene er omfattende, er det ikke ofte det meldes tvil om psykologstudentenes skikkethet til å utøve psykologrollen. Hvor mange saker går «under radaren»?

SKIKKETHET

JEG HAR DE SISTE FEM ÅRENE hatt rollen som institusjonsansvarlig for skikkethet ved UiT, der 6000 studenter ved helsefag, sosialfag og pedagogiske utdanninger er underlagt et omfattende skikkethetsreglement. I denne rollen mottar jeg nærmere 20 tvilmeldinger om skikkethet i året og vurderer disse sakene i samarbeid med jurist.

I 2006 innførte alle universitet og høyskoler i Norge skikkethetsreglement og formelle prosedyrer for skikkethetsvurdering av studenter som utdanner seg til å bli helsepersonell, sosialarbeidere eller pedagoger. Hensikten med reglementet er å beskytte pasienter, klienter og elever fra studenter som åpenbart ikke er skikket for framtidig utøvelse av yrkesrollen. Saker om helsepersonell, også psykologer, meldes hvert år til en helsepersonellnemnd. Flere mister sin lisens og retten til å utøve yrket for en periode. Universitetene er også gitt et større ansvar for å vurdere framtidig helsepersonells skikkethet allerede under utdanningen.

Pedagog- og sykepleierutdanningen har hatt lang tradisjon for skikkethetsvurdering, mens det har tatt lengre tid å få innført ordningen ved breddeuniversitetene. Universitetene mente lenge at det burde være «høyt under taket» med tanke på å akseptere studenter som ikke var helt vanlige. Videre ble det hevdet at det var tilstrekkelig med den evalueringen universitetet allerede gjorde gjennom eksamener, innlevering av oppgaver og arbeidskrav, og evaluering av klinisk studentpraksis.

Før det nye skikkethetsregimet ble innført i 2006, kom det imidlertid jevnlig tilbakemeldinger fra praksisfeltet om utfordringer knyttet til skikkethet. Fra tid til annen var det studenter, som på tross av at de formelle kvalifikasjonene var i orden, ikke opplevdes som skikket for yrkesutøvelsen. Tvilen kunne bli så stor at praksisfeltet mente det var uforsvarlig at studentene møtte pasienter. Ved stryk i klinisk praksis kunne studentene prøve seg en gang til, og det finnes også flere eksempler på studenter som søkte og fikk innvilget mer enn to forsøk på å bestå praksis. Dette ble ansett som uholdbart, og noe måtte gjøres. Tanken om et eget skikkethetsreglement og prosedyrer for skikkethetsvurdering vant derfor fram politisk på slutten av 90-tallet.

Av disse rundt 150 tvilmeldingene omhandler 2–3 hvert år psykologistudenter ved norske universitet som utdanner psykologer

Fra 2006 har alle universitetene i Norge implementert skikkethetsvurdering som et kontrollsystem, utover vanlig studentevaluering. Tvilmeldingene om skikkethet kommer fra ulike

helsefaglige, sosialfaglige og pedagogiske studier ved universitetene og de fusjonerte høyskolene, herunder også saker fra profesjonsstudiet i psykologi. I 2015 var det omtrent 60 000 studenter på studier i hele Norge som ble omfattet av skikkethetsvurdering. Totalt ble det meldt inn 150 tvilsmeldinger samme år, litt økende i årene etter. Av disse tvilsmeldingene omhandler 2 - 3 hvert år psykologistudenter ved norske universitet som utdanner psykologer. Nylig har det også blitt avsagt to dommer i rettssystemet som gjelder profesjonsstudenter i psykologi. Dommene stadfestet de vedtak som var gjort i klagenemdene ved UiO og NTNU. Begge studentene ble utestengt fra psykologistudiet i flere år på grunn av tvil om skikkethet for psykologyrket.

Hva er det som kan føre til tvil?

I prinsippet er det studentrollen og den kommende yrkesrolle som skal vurderes når det gjelder skikkethet, og ikke forhold utenfor studiet. Likevel må det gjøres en helhetlig vurdering fordi også utenom studiene kan det være forhold som fører til tvil om en students skikkethet. Det kan for eksempel være mistanke om bruk og/eller omsetning av narkotika, eller varsling om alvorlig trakassering i privatlivet. Psykologyrket er i stor grad tuftet på tillit til psykologens personlige integritet og dømmekraft. Selvfølgelig har også psykologistudenter lov til å ha et komplisert privatliv og personlige vansker, men forhold utenfor studiet kan komme i betraktning dersom disse forholdene klart virker inn på utøvelsen av yrkesrollen.

I skikkethetsreglementet som gjelder for alle helsefag- og sosialfagsstudenter, er det åtte kriterier som skal vurderes: 1) Manglende vilje eller evne til omsorg, forståelse og respekt for pasienter, klienter eller brukere. 2) Manglende vilje eller evne til å samarbeide og til å etablere tillitsforhold og kommunisere med pasienter, klienter, brukere, pårørende og samarbeidspartnere. 3) Truende eller krenkende atferd i studiesituasjonen. 4) Misbruk av rusmidler eller tilegner seg medikamenter på ulovlig vis. 5) Problemer av en slik art at studenten fungerer svært dårlig i forhold til sine omgivelser. 6) Liten grad av selvinnsikt i forbindelse med oppgaver i studiet og kommende yrkesrolle. 7) Uaktsomhet og uansvarlighet som kan medføre risiko for skade av pasienter, klienter eller brukere. 8) Manglende vilje eller evne til å endre uakseptabel atferd i samsvar med veiledning.

De fleste kan vel slutte seg til at dette er viktige forhold å vurdere hos en psykologistudent, men det er innlysende at vurderingene av hvert punkt er vanskelige, og i de fleste tilfeller vil bygge på skjønn. Det vanskelige består i å avgjøre hvor grensen går, før man hevder at studentens væremåte strider mot en eller flere skikkethetskriterier. Flere forhold kan ligge bak at skikkethetskriteriene blir berørt. Det kan være alvorlig psykisk lidelse og/eller rusmisbruk, eller at studenten framviser grov umodenhet, svak dømmekraft eller krenkende atferd i studentrollen eller i sitt private liv. I de senere årene har også krenkende utsagn og meldinger på sosiale medier vært bakgrunnen for tvilsmeldinger om skikkethet.

Som det framgår i reglementet, er det et kriterium at studentene kan oppleves å ha begrenset innsikt i sine egne utfordringer, og er svært vanskelig å veilede. Den kliniske veiledningen ved psykologistudiet er i utgangspunktet en dialog mellom studenter og veileder, men av og til må veileder være mer tydelig og bestemmende overfor studenten. Særlig gjelder dette overfor studenter som åpenbart har vansker med sin rolleforståelse og ikke fungerer tilfredsstillende som studentterapeut. Veileder må da bli mer tydelig, og vurdere om denne tydeligheten og krav om endring fører til reell endring hos studenten. Et eksempel kan være en student som stadig forsover seg til veiledning og ikke stiller forberedt. Årsaken oppgis å være søvnvansker. Uansett årsak bør studenten til slutt få kniven på

strupen med krav om oppmøte og bedre forberedelser. Det bør også avtales evaluering av om hvorvidt forbedring skjer.

Medstudenter kan også melde tvil om en students skikkethet. Et eksempel kan være bekymring om en som jevnlig røyker hasj og forfekter svært liberale holdninger til bruk av illegal narkotika overfor medstudenter. Andre eksempler kan være krenkende atferd i gruppearbeid på studiene, eller utagering på studentfester eller i sosiale medier. En siste type tvilmeldinger kan være om alvorlige forhold i studentens privatliv som ansatte ved universitetet sjelden vet noe om. Det være seg for eksempel vold i private relasjoner, #metoo-episoder utenfor universitetet eller barnefordelings-/barnevernssaker der studenten har mistet omsorg og samvær med egne barn.

Løpende skikkethetsvurdering

Alle universitetsansatte og praksisveiledere ved psykologistudiet er pålagt løpende skikkethetsvurdering av studentene. Studentene ved profesjonsstudiene i psykologi blir i prinsippet løpende vurdert for skikkethet fra den dagen man påbegynner sitt studium. Dette skjer i alle studentaktiviteter gjennom hele studiet, men spesielt i praksisperioder. Alle lærere, både fast ansatte og praksislærere samt studentene skal kjenne til skikkethetsreglementet. Dette ligger åpent på universitetenes hjemmesider sammen med videoforelesninger om emnet. Ideelt bør man tidlig i profesjonsstudiet i psykologi, og før perioder med klinisk praksis, gi studentene undervisning med case-eksempler om hva som kan føre til tvil om skikkethet, og hva man kan gjøre med det. Dette har man for eksempel gjennomført ved profesjonsstudiet ved UiT de siste seks årene.

Lærere og veiledere bør så tidlig som mulig ta opp med en student dersom det oppstår tvil om skikkethet, og gi studenten en sjanse til å gjøre noe med det. Slike samtaler bør skriftliggjøres, og det bør avtales tidspunkt for evaluering. De fleste saker løses på denne måten, gjennom dialog og avtaler mellom praksisveileder, fagansvarlige på universitetene og studenten. Saken løses i minnelighet, studenten tar kritikken til følge og greier å endre seg slik at tvilen blir mindre.

Selv om skikkethetsreglementet er implementert på universitetene, er nok fortsatt ikke alle ansatte klar over sitt ansvar om skikkethet. Det kan være mer fristende å vente til et kurs eller praksis er over og slippe å konfrontere studenten med sine bekymringer. Kanskje man håper at andre ordner opp senere, eller at problemene løser seg av seg selv. Derfor er det viktig at denne delen av universitetsansattes ansvar vies tid, at det gis opplæring og ikke minst kollegastøtte. For det første er sakene tidkrevende og ofte ubehagelige. Når man kritiserer en student, kan det føre til konflikt mellom veileder og studenten. Mange studenter er rettighetsbevisste og kan protestere. De kan kritisere veileder tilbake, og noen studenter melder inn de ansatte som har meldt bekymring om dem. I noen saker kan også studentene ha rett i at de ikke har fått den veiledning de har krav på, eller ikke er blitt varslet om stryk ved halvgått praksis. Ansatte bør dokumentere hendelser i praksis og veiledning skriftlig, og ekstra tiltak må prøves ut og evalueres. I den videre saksgang er man nødt til å ha gode skriftlige beskrivelser av hva som faktisk har foregått i fagaktivitetene, og hva som ble avtalt. Hukommelsen er som kjent skrøpelig, og det blir feilkilder om man i ettertid forsøker å rekonstruere hendelser som for lengst er avsluttet. Uten skriftlig dokumentasjon av faktiske hendelser er skikkethetsvurdering vanskelig. Lærere og praksisveiledere bør derfor føre notater når de veileder psykologistudenter. Det har vært spørsmål fra veiledere om dette er tillatt, og myndighetenes svar er helt klart. Praksisveiledere har rett til å skrive notater og føre logg fra den undervisning de bedriver.

Medstudenter kan også synes det er vanskelig å melde tvil om sine samtidige og være redd for represalier. Samtidig kan ikke tvilmeldinger om skikkethet meldes anonymt. En framgangsmåte

kan være at en student som er bekymret for en medstudent, tar det opp med sitt fagmiljø og forteller om sine erfaringer. Fagmiljøet tar så ansvar for å vurdere om informasjonen gir tvil om studentens skikkethet, og fronter eventuelt saken videre i universitetssystemet. Denne framgangsmåten er ikke uproblematisk, men kan være en mulighet til å få undersøkt tvilen nærmere, uten at de studentene som varsler, skal føle seg utrygge. På den annen side er det å få en anonym tvilmelding fra «noen der ute» en stor belastning for den studenten det gjelder, og anses som en trussel mot rettssikkerheten. Det er derfor god grunn til å oppfordre også medstudenter til å komme med begrunnede og underskrevne tvilmeldinger istedenfor å melde noe anonymt.

Sein praksis et problem

Et problem i psykologistudiet er at klinisk praksis kommer seint i studieløpet. Kurs og praksis tidligere i studiet er ofte korte og uten tette og langsgående lærer–student-relasjoner. Lærerne oppdager sjelden eventuelle utfordringer med skikkethet ved slike kurs. Det kan føles ekstra belastende for en praksisveileder for første gang å uttrykke tvil om studentens skikkethet langt ute i studiet. Studenten og de som skal vurdere saken, vil kunne spørre om hvorfor ingen har sagt fra før, og hvordan studenten kan ha unnagjort over halvparten av studiet uten anmerkning. En måte å løse dette på er gjennom opprettelse av tutorgrupper helt fra starten av profesjonsstudiet. En fast lærer følger disse gruppene over tid og blir kjent med hver student. Dette gir større mulighet til å komme tettere inn på studentene før klinisk praksis, og til å ta opp og forhåpentligvis gjøre noe med enkeltstudenters personlige utfordringer. Slike tutorgrupper er implementert på flere profesjonsstudier, for eksempel i psykologi og på medisin ved UiT, de siste årene.

En annen utfordring i løpende skikkethetsvurdering er at mange praksisveiledere egentlig er terapeuter og i mindre grad liker en mer evaluerende rolle. De kan synes det er ubehagelig å konfrontere en student med at hun ikke fungerer godt nok. Når en student har vansker, får man ofte empati med og forståelse for studentens livssituasjon. Man vil gjerne hjelpe dem, slik at de igjen trives og lærer. Empati og forståelse er en viktig del av veilederrollen, men studenten er ikke veilederens pasient. I løpende skikkethetsvurdering må veileder også stille seg spørsmålet om man ville anbefalt denne studenten som terapeut for en som virkelig trenger hjelp. Hvis svaret er et åpenbart nei, så er det kanskje en skikkethets sak. Her er en konkret case fra UiT:

Studenten var for privat med pasienten. Veileder overhørte en samtale der pasienten, mor til to barn, var i konflikt med barnevernet og uttrykte sterkt kritiske holdninger. Studenten bekreftet mors kritikk, og fortalte at hun selv hadde dårlige erfaringer med barnevernet. Da veileder tok opp med studenten at dette var upassende, fikk man lite gehør. Studenten mente veileder var for kritisk. Denne og flere andre episoder gjorde at veileder, student og fagansvarlig ved universitet møttes for å drøfte studentens videre praksis. Det ble klart uttrykt at studenten måtte forandre stil, og flere forbedringspunkter ble skriftliggjort. Uka etter avsluttet studenten på eget initiativ pasientsaken og sykemeldte seg, uten først å konferere med veileder. Veileder sendte nå en tvilmelding om studentens skikkethet til institusjonsansvarlig for skikkethet ved universitetet.

Tvilsmelding og særskilt skikkethetsvurdering

Ved tvil om en students skikkethet for framtidig yrke kan universitetsansatte, medstudenter, folk i praksisfeltet og andre aktører sende en begrunnet tvilsmelding til «institusjonsansvarlig for skikkethet». Alle universitetene har en slik institusjonsansvarlig. Denne skal ha erfaring fra praksisfeltet, og utreder tvilsmeldingene, ofte sammen med en jurist. Fra tvilsmelding blir sendt, er det en «særskilt skikkethets sak» i universitetssystemet med egne regler for videre saksgang. Taushetsplikt rundt saksbehandlingen etter forvaltningsloven gjelder. Institusjonsansvarlig kaller inn studenten til en eller flere vurderingssamtaler, og henter inn andre opplysninger som anses som relevante for å belyse saken. Ofte snakker man med fagmiljøet, praksisplassen eller andre. Man kan også, med studentens samtykke, hente inn helseopplysninger, politisaksdokumenter eller for eksempel ta screenshots fra sosiale medier. Håndteringen bør være transparent, og studenten gis tilgang til alle dokumenter i saken, herunder tvilsmeldingen. Studenten har ikke rett på å få dekket utgifter til advokat i denne fasen av skikkethets saken, men oppfordres gjerne til å ha med seg en talsperson til møtene.

Institusjonsansvarliges vurderingsperiode kan strekke seg over noen måneder, noen ganger over flere år. I utgangspunktet står studieretten sterkt, og man plikter å vurdere om tiltak og tilrettelegging i videre studier kan gjøre tvilen om skikkethet mindre. Den institusjonsansvarlige følger «dialogsporet» med studenten, forutsatt at denne samarbeider og går med på de tiltak som foreslås. Institusjonsansvarlig har også mulighet til å vedta midlertidig utsettelse av studentens praksis mens skikkethetsvurderingen pågår. Dette kan gjøres hvis tvilsmeldingen er spesielt alvorlig, eller hvis studenten ikke samarbeider, for eksempel lar være å møte til vurderingssamtale.

«Utvidet oppfølging og veiledning» er et vanlig tiltak i særskilte skikkethets saker. Det kan for eksempel være at studenten skal få prøve ut en praksis, men med tettere veiledning og tilrettelegging enn vanlig. De faglige krav til praksisen kan ikke fravikes, men organiseringen rundt praksis kan være en annen. Hva den utvidede veiledningen skal handle om, avtales mellom institusjonsansvarlig, fagmiljø og student. Man kan også avtale at studenten får rådgivning eller behandling hos en studentrådgiver eller i helsevesenet, eller for eksempel frivillig tar rusmiddeltester i en periode. Institusjonsansvarlig har ansvaret for at utvidet oppfølging blir gjennomført og evaluert, men det er oftest fagmiljøene som står for selve tiltaket. Tvilen om studentens skikkethet bør bli klart mindre før saken avsluttes.

En annen løsning er at studenten blir anbefalt å ta permisjon. Vedkommendes livssituasjon er ikke slik at videre studier er forsvarlig, men man tenker at en pause kan endre på dette. Før studenten kommer tilbake, bør han da vise endring, for eksempel gjennom god funksjon i et relevant arbeid, eller på andre måter vise at han igjen er klar for å studere. I noen tilfeller anbefaler man studenten å avslutte studiene. Dette kan skje hvis utvidet oppfølging er prøvd, men ikke har ført fram. Problemene som førte til tvil, for eksempel alvorlig rusmisbruk eller alvorlig psykisk lidelse, kan i seg selv være uforenlig med at studenten skal få møte pasienter, selv med utvidet oppfølging og veiledning. Å avslutte studiene kan skje frivillig, gjennom at studenten innser at å slutte gjennom «avskjed i nåde» er bedre enn at det blir nemndssak med utestengelse. Det må først vurderes som sannsynlig at studenten faktisk slutter, og ikke begynner på et lignende studium ved et annet universitet.

Skikkethetsnemnd og videre saksgang

Som siste og mest inngripende tiltak kan institusjonsansvarlig legge skikkethets saken fram for universitetets skikkethetsnemnd. Dette gjøres oftest med tanke på utestengelse av studenten fra videre

studier. Fra dette tidspunktet har studenten krav på å få dekket utgifter til advokat, og kan selv møte i nemnda og uttale seg i saken. Skikkethetsnemnda består av en leder fra et relevant fakultet samt medlemmer fra helse-, sosial- og pedagogutdanninger ved universitetet, praksislærere, representanter fra praksisfeltet, studenter og en ekstern jurist. Nemnda behandler saken og kan instille på utestengelse av studenten fra videre studier i inntil fem år. Dersom nemnda mener saken er for dårlig utredet, kan de sende den tilbake med krav om bedre utredning eller mer utprøving av tiltak. Nemndas innstilling behandles i universitetets klagenemnd. Derfra kan den ankes videre til en nasjonal klagenemnd og deretter videre til domstolene. Det kan derfor gå flere år fra første tvilsmelding sendes, og til en sak til slutt avgjøres i retten.

Det har tatt tid å få skikkethetsprosedyrene til å fungere, og det er fortsatt et spørsmål om de fungerer godt nok. Det handler om å få laget et reglement som fungerer, oppnå større bevissthet om den løpende skikkethetsvurderingen blant fagfolk og studenter, få fagfolk til å melde om tvil om skikkethet, og lage gode prosedyrer for særskilt skikkethetsvurdering. Man har også opprettet et nasjonalt arbeidsutvalg for skikkethet på tvers av universitetene. Alle universitet/høyskoler som har skikkethetsreglement, samles årlig på nasjonale konferanser om skikkethetsspørsmål. Det jobbes for tiden også med å lage en fagbok om temaet. Det lave antall tvilsmeldinger i Norge (150 av 60 000 studenter = 0,25 %) gir likevel grunn til å anta at potensielle skikkethetssaker fortsatt går «under radaren». Det er også først nylig at disse sakene er blitt anket videre til rettssystemet; hele saksfeltet er dermed juridisk sett relativt nytt. De dommer som er avsagt, tyder på at retten har stor respekt for de faglige vurderinger som universitetet gjør i disse sakene, og ikke overprøver dem. Men like viktig er det at prosedyrene er korrekt, uten store feil i saksbehandlingen.

Empati og forståelse er en viktig del av veilederrollen, men studenten er ikke veilederens pasient

Psykologyrket stiller særlige krav til personlig integritet, sosial kompetanse og rolleforståelse. Det kan ha store konsekvenser om man slipper gjennom en student som åpenbart ikke er egnet til å drive psykologisk utredning og behandling av pasienter. I klinisk psykologisk praksis møter man personer i en særlig sårbar livssituasjon. Psykologer har heller ikke så mange tekniske prosedyrer mellom seg og pasientbehandlingen, og personlig forutsetning for yrkesutøvelsen er særlig viktig. Pasienten må kunne ha tillit til at psykologen som helsepersonell utøver sitt fag basert på godt faglig, fagetisk skjønn og god, personlig dømmekraft. I motsatt fall kan behandlingen gjøre pasienten dårligere. Samfunnet og standen ønsker derfor ikke at pasienter skal møte framtidige psykologer som ikke er skikket for yrket.

Psykologer som møter psykologistudenter i sin yrkesutøvelse, må også ta sitt ansvar. Der det er tvil om studentens skikkethet, bør man være villig til å bruke tid på å undersøke forholdene nærmere, og ikke bare se en annen vei. Mange ganger kan saken løses gjennom dialog og veiledning med studenten, men ikke alltid.